

ISSN 1648-3251

Lututė

vaikams apie gamtą

230

2024 m. Nr. 5

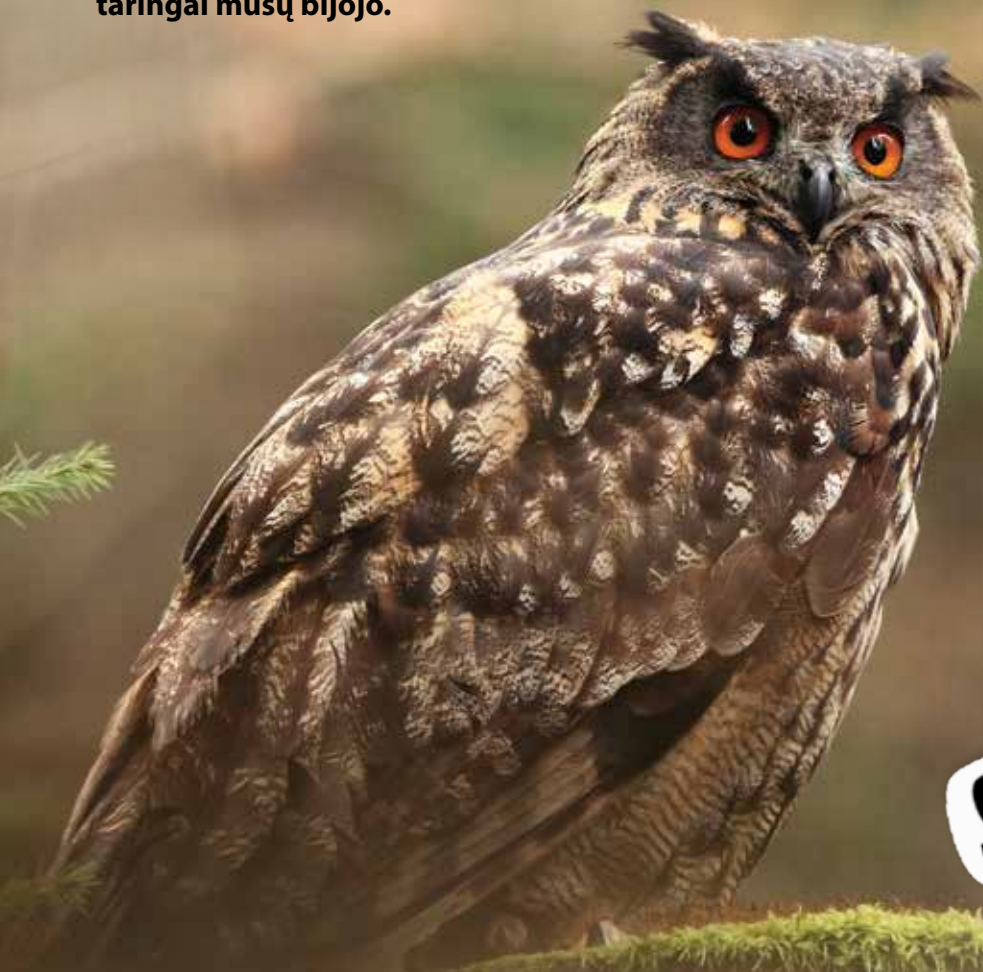

VIRŠELIO TEMA

Susipažink su... žiūru

Nesi girdėjęs apie žiūrą? Taigi čia aš! Mokslinis mano pavadinimas yra **didysis apuokas**, bet kokiais tik vardais žmonės manęs nevadina – *yvu, uvu, galva*, taigi ir **žiūru**. Lietuvoje mes – didieji apuokai – visada buvome reti, tačiau nuo senovės lietuviams puikiai pažįstami, gerbiami, daugelis mumis žavėjosi, o kai kurie netgi prietaringai mūsų bijojo.

Šiais laikais jau nesu girdėjęs,
kad kas bijotų didžiojo apuoko. Priešingai –
visi trokšta mane pamatyti! Juk mažai kuri
pelėda gali man dydžiu prilygti: mano ūgis maždaug
70 centimetrų, o atstumas tarp išskleistų sparnų galų –
net 1,4-2 metrai! Dėl to ir gavau ne bet kokio, o
DI-DŽIO-JO apuoko vardą. O akys. Tik pažvelk į jas –
oranžinis žvilgsnis toks skvarbus, regis, kiauurai
perveria. Matyt, dėl tokio žvilgsnio žmonės
kartais ir vadina mane žiūru.

Gyvename mes dideliuose senuose miškuose. Ypač mėgstame įsitaisyti greta
vandens telkinių ar didelių pelkių. Kai ateina laikas perėti, **patys lizdų ne-
krauname** – užimame kitų plėšriųjų paukščių lizdus arba perime ant kupstų,
žemės, po išvartomis ar jaunų eglių lajomis. Neretai įsitaisome dirbtiniuose
žmonių iškeltuose lizduose.

Kovo–balandžio mėnesiais patelės padeda 2–4 baltus kiaušinius ir juos peri
kiek daugiau nei mėnesį. Šiuo metu **būname labai jautrūs, tad ge-
riau mūsų netrikdyti**. Kartais pabaidyti apuokai į gūžtas gali ir nebesu-
grįžti, o kiaušiniai gali pražūti. O juk mes – saugomi paukščiai. Lietuvoje iš viso
mūsų suskaičiuojama tik iki 20 porų!

Nors mes nelinkę
labai žmonėms rodytis.
Kodėl? Mat dieną paprastai
tupime nuošaliose vietose medžiuose
ar ant žemės, o **į medžioklę**
traukiame naktį ir prietemoje.
Gaudome įvairius gyvūnus,
daugiausia žinduolius
ir paukščius.

Esame dideli paukščiai, tad ir patiems pramisti, ir jaunikliams išauginti **reikia nemažai grobio**, todėl dažniausiai apsigyvename prie žuvininkystės ar kitų vandens telkinių, kuriuose daug vandens paukščių, pavyzdžiui, kirų, ančių, tilvikų. Jie dažniausiai ir pakliūva į mūsų nagus.

Didžiausia tikimybė mus pamatyti ar bent jau išgirsti yra Dainavos krašto miškuose, Rytų Lietuvos giriose, Nemuno deltoje ir pamaryje.

Kas žino, gal ir tau kada nors pasiseks kokiame miške išgirsti, kaip mes ūbaujame ar klaikiai kvatojame.

PAMOKOS PĖDSEKIO MOKYKLOJE

Skrenda Tutė per
mišką, pamažu
sukiodama galvelę
tai į vieną pusę, tai
kitą, dairosi – bene
pamatys ką nors nauja,
netikėta, juk gamtoje kas
diena – taip ir naujiena. Staiga žiūr –

Pitas iš lėto kojeles dėlioja ir toks susimąstęs, kad nieko aplinkui, regis,
nei mato, nei girdi – tarsi kurtinys tuoktuvų metu. Nusileido prie bičiū-
lio pelėdžiukė, eina šalia, o tas net Tutės nepastebi.

Pitai, drauguži, kas gi nutiko? Ko
taip susimąstęs žingsniuoji, kad net
manęs nebematai? Gal kokia migla akis
aptraukė, o voratinkliai ausis apėjo?

Oi, Tute, visai nepajutau, kaip
nusileidai šalia manęs. Ir kaipgi
pajusiu, kai šitokį galvosūkį šįryt
man kažkas pamiškėj paliko.

– Galvosūkį? – sukluso Tutė. – Kaip įdomu! Nagi klok viską kuo greičiau!

– Tai štai: anksti ryte ištipenau į pamiškę ir nustėrau: visa pamiškė išarta, tarsi kas
gerai kastuvu pasidarbavo. Tai va ir suku galvą – gal kas sumanė ten daržus pa-
sidaryti, tai ir sukasė pievą. Bet kur dabar drugeliai skraidžios, bitutės ir kamanės
nektaro ieškos? Ir svarbiausia – kas taip padarė ir ką čia augins? – susirūpinęs
dėstė Pitas.

– Tikrai? – nustebo Tutė, nes skrisdama nieko panašaus nepastebėjo. – Eime, Pitai, pažiūrėsim. Degu iš nekantrumo viską savo akimis pamatyti.

Vos tik bičiuliai išlindo į pamiškę, išarta pievelė atsivėrė kaip delno.

– Štai, Tute, pasigrožėk! – treptelėjo kojele Pitas.

– Tikrai, išarta taip, tarsi kas žemę daržams ruošų.

– Va, va, daržams. Bet kas tie daržininkai? – nekantravo Pitas.

O tie dar-ži-nin-kai...
Tie daržininkai, užminę
tau galvosūkį...

Na, Tute, sakyk
gi pagaliau!

– Na, pagalvok, Pitai, kas iš miško gyventojų gali šitaip išrausti žemę? Kas rausdamas žemę ieško gardžių šaknelių? Kas turi tokiam darbui pritaikytus... – staiga Pito akelės sužibo ir jis neleido Tutei baigti sakinio.

– Šnipus! Tute, turi šnipus! – džiaugsmingai suplojo delniukais peliukas. – Jau žinau, kieno tai darbas – šernų! Tai jie savo tvirtais šnipais iškniso visą pamiškę. Tai jie čia tarsi daržininkai pasidarbavo, nes ieškojo maistingų šaknelių.

– Na matai, kai gerai pasuki galvelę, visus miško gyventojų galvosūkius gali įminti, – pagyrė bičiulį pelėdžiukė ir pridūrė: – O pievelė atžels ir drugeliai bei kiti vabzdžiai turės kur prisiglausti ir nektaro paskanauti.

DIDŽIOJO APUOKO kryžiažodis

Didysis apuokas labai džiaugiasi su tavimi susipažinęs. Ir jam labai smalsu, ar daug žinai ne tik apie jį – didįjį apuoką, bet ir apie kitas mūsų šalyje gyvenančias ar į svečius užklystančias pelėdas. Išspręsk didžiojo apuoko kryžiažodį ir sužinosi, kurios iš mūsų šalyje aptinkamų pelėdų Lietuvoje nepamatysi vasarą. Jos pavadinimą išsiaiškinsi, kai išrinsi į spalvotus kryžiažodžio langelius įrašytas raides ir pagal spalvas jas surašysi į apačioje pateiktus atsakymo langelius.

1. Pelėdų akys gali būti oranžinės, juodos ir ...

2. Pelėda, didžiąją gyvenimo dalį leidžianti šlapiose pievose, pelkėse ir paežerėse. Jos vardas susijęs su žodžiu „bala“.

3. Kuri iš pelėdų vadinama mažybiniu apuoko vardu?

4. Mažiausia mūsų šalies pelėda, sverianti apie 70 gramų. Jos pavadinimas panašus į paukštelio, giedančio tau tikrai girdėtą giesmelę „čik čirik“.

5. Pelėda širdelės formos veidu, kurios pavadinimas susijęs su žodžiu „liepsna“.

6. Dažniausiomis Lietuvos pelėdomis laikomos dvi rūšys – mažasis apuokas ir ... pelėda.

7. Pasirink teisingą žodį: pelėdos lizdas **suka / nesuka**.

8. Kaip liaudiškai dėl skvarbaus žvilgsnio yra vadinamas didysis apuokas?

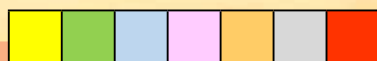
9. Kuri pelėda laikoma senovės graikų deivės Atėnės palydove?

10. Kuri iš 13-os Lietuvoje aptinkamų pelėdų rūšių ilgesingai treliuoja „lu-tu-tu-tu...“?

11. Įvardyk pelėdą, kuri vadinama viešnia iš pačios Laplandijos.

12. Didysis apuokas, mažasis apuokas ir balinė pelėda jas turi, o kitos pelėdos – ne. Ką?

pelėda mūsų krašte negyvena nuolat. Jos gimtinė – tolimosios Šiaurės taigos miškai. Mus ji aplanko tik žiemą ir tai ne kasmet. Ši pelėda raibumu panaši į vanagą. Medžioja peles, pelėnus ir nedidelius paukštėlius, nors kartais puola ir didesnius paukščius – kurapkas, jerubes ar tetervinus.

ĮMINK AUGALŲ MIŠLĘ

TUTĖS
užduotėlė 2

Tik pažvelk, kiek augalų pavadinimų tau Tutė prirašė. Visi jie pražysta pavasarį ir po žiemos labai laukia... O ko labai laukia šie augalai, turėsi atspėti tu. Rask visus augalų pavadinimus lentelėje ir išbrauk → ↑ ↓ ← kryptimis. Iš likusių neišbrauktų raidžių perskaitysi mišlę. Jeigu ją įminsi, sužinosi augalų paslaptį ir šios užduotėlės atsakymą.

ŽIBUOKLĖ

TRAMAZOLĖ

RŪTENIS

ANKSTYVĖ

VIŠTAPIENĖ

ŠALPUSNIS

PAKALNUTĖ

PLAUTĖ

NAŠLAITĖ

PIPTILAPĖ

BLUŽNUTĖ

PURIENA

PLUKĖ

KIAUPIENĖ

ŠILAGĖLĖ

SIDABRAŽOLĖ

P	L	A	U	T	Ė	S	V	D	I	K	D	E	L	I
S	K	A	Ė	R	M	I	I	U	Ė	I	Ė	O	L	Y
S	Ž	P	L	A	S	D	Š	A	T	Š	T	I	L	K
Ė	V	T	K	K	I	A	T	N	I	K	U	N	Ė	I
T	Y	R	O	T	N	B	A	E	A	I	N	Š	L	A
U	N	A	U	A	E	R	P	I	L	A	Ž	A	Ė	U
N	Š	M	B	Ž	T	A	I	R	Š	K	U	L	G	L
L	A	A	I	O	Ū	Ž	E	U	A	O	L	P	A	P
A	K	Ž	Ž	L	R	O	N	P	N	P	B	U	L	I
K	N	O	A	Ė	S	L	Ė	A	U	Ū	K	S	I	E
A	Ė	L	S	I	N	Ė	I	Ų	A	S	D	N	Š	N
P	A	Ė	K	A	T	P	Ė	D	Ė	T	T	I	Ų	Ė
P	R	I	Ė	K	U	L	P	K	I	I	Š	S	T	A
S	P	I	P	I	R	L	A	P	Ė	S	K	A	S	
S	Y	L	Y	V	Š	A	N	K	S	T	Y	V	Ė	?

ŽVYNŠAKNĖ

KATPĖDĖ

KIŠKIAKOPŪSTIS

ŠVYLIS

RAKTAŽOLĖ

.KAS?

Susipažink su zuikio

Kai pavasaris pamažu užleidžia vietą vasarai, miškuose, pamiškėse, šlaituose skaisčiai geltonais žiedais apsipila **šluotinis sausakrūmis**. Dailus krūmas mūsų kraštuose yra svetimžemis, jo tėvynė – karštoji Šiaurės Afrika. Kaip šis augalas atkeliavo pas mus?

Dėl dailių žiedų šluotiniai sausakrūmiai buvo sodinami daugelyje pasaulio vietų. Lietuvoje šie krūmai sparčiai paplito. Jie buvo veisiami miškuose, pamiškėse, smėlynuose, nes šaknimis gerai sutvirtina dirvožemį ir žemių neleidžia nei vėjui išpustyti, nei vandeniui išplauti.

Bet, kaip sako liaudies išmintis, lazda turi galus: šluotiniams sausakrūmiams pas mus patiko, ir ten, kur jų daug, tankūs krūmų sąžalynai pradeda stelbti vietinius augalus. O tai negerai.

Laimei, šluotinius sausakrūmius mėgsta skabyti žvėreliai. Ypač **graužti jų šakeles patinka kiškiams**. Matyt, dėl to liaudiškai šie krūmai ir vadinami zuikio krūmais, arba zuikiakrūmiais.

krūmu, kuris šaudo

Gegužę ir birželį šluotiniai sausakrūmiai džiaugiasi ir daugybė vabzdžių, gausiai lankančių kvapnius geltonus žiedus ir besimėgaujančių nektaru.

Šluotiniai sausakrūmiai yra pupinių šeimos krūmai. Iš jų žiedų vasarą išauga rudos suplotos iki 5 centimetrų ilgio ankštytės. Vienas krūmas gali subrandinti nuo 300 iki 7 tūkstančių ankščių. Sunokusios ankštytės pajuoduoja.

Įdomu, kad šluotiniai sausakrūmiai savo sėklas iš ankščių iššauda.

Kitaip tariant, atsiveriančios ankštytės tarsi sprogtos ir subrendusias sėklas iššvaido.

Kodėl šie krūmai liaudiškai vadinami zuikiakrūmiais, jau žinai. **o kodėl gavo šluotinių sausakrūmių pavadinimą?** Šluotiniais, matyt, krūmai vadinami dėl to, kad lanksčios nuo stiebų apačios išaugančios jų šakos nuo seno buvo naudojamos šluotoms rišti. O sausakrūmiais pavadinti turbūt dėl to, kad seni krūmynai ir nukritusios jaunų krūmų šakelės būna tokios sausos, kad lengvai įsidega.

Paslaptingosios laumės

Laumžirgis, laumės juosta, laumių pirštai – visai skirtingi dalykai, rodos, niekaip nesusiję nei vienas su kitu, nei su laumėmis. O kur dar gausybė vietų pavadinimų: Laumėnai, Laumežeris, Laumės (taip, yra toks kaimas!), Laumia-raistis, Laumės bala... Lietuvių kalboje su laumėmis populiarumu gali lygintis nebent Velnias.

Taigi kas tos laumės ir kas įdomaus apie jas pasakojama?

Laumės senovės lietuvių pasakojimuose paprastai vaizduojamos dvejopai: kaip gražios jaunos moterys arba kaip atgrasios senės, dažnai su vištos ar gaidžio kojomis. Jos dažniausiai dirba įvairius moteriškus darbus: verpia, skalbia, audžia.

Laumė labai artima gamtos stichijoms: gyvenanti miške, o į žmonių namus tik svečiuotis ir darbų dirbti ateinanti. **Laumė gali daug kuo padėti žmogui, tačiau jei nemokėsi jos suvaldyti – pakenks.** Yra ne viena sakmė, kaip laumės padeda moterims verpti siūlus, tačiau jeigu jau drįsti prašyti šias verpėjas į pagalbą, mokėk jas sustabdyti.

Kitaip – suverps viską, kas yra namuose, neišskirdamos nė žmonių plaukų. O sustabdyti ne taip jau ir paprasta: reikia apgaule išvilioti laumes į lauką ir užtrenkti duris.

Vasaros vakarą pievoje galima pamatyti nusidriekusius baltus laumių audeklus. Senovėje visos audėjos juos taip balindavo – patiesdavo pievoje ir palikdavo nakčiai, nes manė, kad rasa ir rūkas šviesina audeklo spalvą. O kaip žmonės – taip ir laumės. Laumių audeklai ypatingi: jei turėsi toki, suvyniotą į rietimą, galėsi kiek nori medžiagos atsikirpti, ir jis niekada nesi- baigs. Tik svarbu neišvynioti tokio rietimo iki galo.

**Senoliai seka sakmes, kaip laumės sumainyda-
vusios vaikus.** Paimdavusios iš lopšio naujagimį, o vietoj jo padėdavusios kelmą ar šiaudų ryšulį, iš kurio pernakt išaugdavęs laumiukas. Toks vaikas daug verkdamas ir niekaip nepradėdavo kalbėti. Pa- augęs laumiukas išbėgdavo į mišką, pas laumes.

Pasakojama ir apie laumes, upėse ar ežeruose skalbiančias žlugtas. Žlugtas – tai pamerkti skalbiniai, o laumės vakarais juos skalbdavo senovišku būdu – dau- žydamos kultuvėlėmis. Ir būtinai laumių dieną – ketvirtadienį. Ket- virtadienį laumės ir į pirtį eidavu- sios. Jei pirties šeimininkai palik- davo joms karšto vandens ir vantų, jos atsilygindavo – apdovanodavo rankšluosčiais ar drobėmis.

Laumiukas

Senų senovėj laumės apmainydavo vaikus. Sykį vienai moteriškei apmainė vaiką: laumė savo paliko, o moteriškės nunešė. Tie žmonės apie tą mainą nieko nežinojo. Tas paliktas vaikas užaugo iki dvi- dešimties metų, o vis nieko nešnekėjo.

Sykį nakvojo elgeta, tai motina nusiskundė, kad vaikas nešneka. O tas elgeta sako:

– Galgi jis – laumiukas? Galėtumėt šitaip pamėginti: sukirskit qžuolinių malkų, sukurkit vidury trobos ugnį, sumuškit keliolika kiaušinių, apsta- tykit apie ugnį, o jį priešais pasodinkit prisižiūrėti – jei laumiukas bus, tai prašnekės.

Kai tik taip viską parengė, jį pasodino priešais. Tas vaikas tuoj pradėjo kalbėti, sako:

– Tas qžuolas turi šimtą metų, o aš už jį penkissyk senesnis ir dar tokių dyvų nemačiau, kas čia padaryta!

Dar pažiūrėjo į ugnį ir prapuoė jiems iš akių.

Tarpanai – Lietuvos giriose kadaise gyvenę laukiniai arkliai

Senovėje žmonės negalėjo įsivaizduoti gyvenimo be arklių: jų padedami dirbdavo lauko darbus, gabendavo krovinius, keliaudavo ilgesnius atstumus. Šiomis dienomis retai pamatysi arklio traukiamą vežimą. O ką jau kalbėti apie miškuose gyvenančius laukinius arklius! O tokių mūsų giriose išties būta.

Iki XVII amžiaus Lietuvos lapuočių miškuose gyveno tarpanai. Keistas pavadinimas? Tikrai taip, nes „tarpanas“ – iš tiurkų kalbos kilęs žodis, reiškiantis „laukinis arklys“.

Tarpanai – pelės pilkumo arkliai juodais karčiais, su juoda juosta išilgai nugaros.

Kadaise po Lietuvos miškus bėgioję nedidukai arkliai (apie 1,36 metro aukščio) buvo nepaprastai ištvermingi ir atšiaurios žiemos jų visai nebaugino, nes šaltuoju metų laiku tarpanų kailis tapdavo ilgas, o nugaroje net šiek susigarbanodavo.

Deja, tarpanai išnyko. Juos žmonės ne tik medžiodavo, bet ir gaudydavo, jaukindavo bei kergdavo su naminių arkliais. **Paskutinis laisvėje gyvenantis arklys buvo pagautas daugiau nei prieš 200 metų Belovežo girioje Lenkijoje.** Štai taip tarpanų nebeliko.

Vėliau išnykusią rūšį nutarta atkurti. Lenkijoje ir Vokietijoje buvo ieškoma naminių arklių, panašių į laukinius tarpanus. Netrukus pavyko atkurti pelės pilkumo nedidelius arkliukus, labai panašius į kadaise bėgiojusius miškuose.

Šie arkliai nėra tikrieji tarpanai, todėl kai kas juos vadina tarpanoidas, bet dažniausiai jie vadinami tiesiog tarpanais.

Šiandien juos gali išvysti laisvai besiganančius Latvijoje, Lenkijoje.

Kaip ir jų protėviams, dabartiniais tarpanams nebaisios šaltos žiemos. Šių arklių

ir pasagomis niekas nekausto, nes jų kanopos labai kietos. Kiekvieną dieną tarpanai gali nukeliauti iki 10 kilometrų ieškodami maisto, vandens ir vietos poilsiui. Laukiniai arkliai visai neišrankūs maišui – žiemą ėda nukritusius medžių ir krūmų lapus, šakeles, sudžiūvusias žoles. Šiltuoju metų laiku ganosi pievose ir neleidžia joms užželti. Naktį, jei niekas netrikdo, miega apie keturias valandas.

JUODIEJI ČIURLIAI – miestų ir miestelių gyventojai

Kai tik visiškai atšyla, paprastai gegužės mėnesį, į gimtąsias vietas grįžta dangaus skrajūnai juodieji čiurliai. Perėti šie paukščiai visada parskrenda ten, kur patys išsirito. Kadaisė čiurliai gūžtas sukdavo senų miškų drevėtuose medžiuose. Tačiau žmonės daug tokių miškų iškirto ir paukščiams nieko kita nebeliko, kaip tik ieškoti naujų namų. Ir tokius namus jie rado – prisitaikė perėti daugiaaukščių pastatų ertmėse. Taip čiurliai tapo miestų ir miestelių gyventojais.

Sakytum, puiku – čiurliai turi naujus namus, o žmonės tiesiog pro langą ar iš balkono gali grožėtis, kaip šie nuostabūs skrajūnai raižo dangų gaudydami ramybės neduodančius vabzdžius. O jų vienas suaugęs čiurlys per parą sugauna – tik įsivaizduok – apie 20 tūkstančių!

Deja, deja... Čiurliams ir vėl iškilo pavojus. Daugiaaukščiai namai jiems gali tapti mirtiniais spąstais. Ir kartais taip iš tiesų nutinka renovuojamuose namuose, kai šiltinant pastatą užtaisomos vėdinimo angos, pastogių, palangių ir kiti plyšiai, kuriuose yra čiurlių lizdų. O lizduose gali būti sudėti kiaušiniai, jau išsiritę jaunikliai, gali tupėti ir suaugę čiurliai. **Jeigu tokios ertmės užtaisomos, paukščiai ir jų dėrys žūsta.**

Čiurliai peri didelėmis kolonijomis – **viename pastate gali įsikurti nuo keliasdešimties iki kelių šimtų paukščių porų.** Tad ką daryti, kad renovuojant pastatus nei suaugę čiurliai, nei jų dėrys nenukentėtų?

Prieš užtaisant angas, reikia įsitikinti, kad jose nėra paukščių ir jų lizdų. Tą padaryti galima visai nesunkiai – ramiomis ankstyvo ryto ar pavakario valandomis stebėti renovuojamo pastato pastogę. Jeigu name čiurliai peri, per tą laiką juos tikrai pastebėsite. Čiurlių jaunikliai lizdus palieka apie rugpjūčio vidurį.

Kad šie paukščiai nenukentėtų, ornitologai statybininkų prašo iki rugpjūčio mėnesio vidurio aklinai neužtaisyti į čiurlių lizdus vedančių angų. Antraip suaugę paukščiai negalės pamaitinti jauniklių ir šie žus.

O juk čiurliai – tokie nepaprasti paukščiai. **Didžiąją gyvenimo dalį jie praleidžia ore.** Niekada netupia ant žemės, nes jų kojos nepritaikytos ja vaikščioti. Vabzdžius visada gaudo ore. Medžiagą lizdai – vėjo nešamas plunksnas ar smulkius šapelius – taip pat susirenka raizydamiesi dangų. Netgi miega skraidydami.

Beje, **juodieji čiurliai gali perėti ir inkiluose.** Jiems tinka varnėnams keliami nameliai arba specialiai čiurliams gaminami vienbučiai ar daugiabučiai inkilai.

Vienbutis čiurlių inkilas

Dvibutis
čiurlių inkilas

LEPUS!
LEPUS!

Atstraksėjo baltasis kiškis su savo giminaičiu pilkuoju kiškiu pas apuoką skūstis, kad šarka juos negražiai vadina.

– Ir kaipgi jus vadina? – pasiteiravo apuokas.

– Vos tik mane pamato, iš karto rėkia: LEPUS! LEPUS! – guodžiasi pilkasis kiškis. – O argi aš lepus? Visai nelepus: mintu žoliniais, sumedėjusiais augalais, žiemą medžių žievę palaupau. O ir poilsui per parą 2–3 gulyklas pats prasikapstau, niekas manęs nelepina.

– Ir mane taip pat apšaukia, – krintosi baltasis, baltą žieminį kailiuką pakeitęs į vasarinį pilkos spalvos. – Nors aš ir retas, bet manęs irgi niekas nelepina. Priešingai – turiu saugotis plėšriųjų paukščių, lapių, lūšių, kiaunių, mangutų, vilkų!

– Vaje, kokią mokytą šarką jums pasisekė sutikti, – nusikvatojo apuokas ir ūbaudamas pridūrė...

O ką ūbaudamas jis pridūrė,
perskaitys išbraukęs visas apuoko
balsą primenančias raides.

U H Ū T A U H I Ū Y U H Ū R A M
U H O Ū K S L U H Ū I N U H
Ū I S K I Š U H Ū K U H Ū I O U P H Ū
A V A U H Ū D I N U H I Ū
M A S U H Ū L O U H Ū T Y N U H Ū I
Š K U H Ū A I

TUTĖS REBUSAS

TUTĖS
užduotėlė

4

Gražią saulėtą dieną išsiruošė vaikai į mišką. Juk miške kaip diena – taip naujiena. Ir tikrai: vaikai klausėsi, kaip vienas už kitą smagiau gieda paukšteliai – kikiliai, juodieji strazdai, liepsnelės, zylės, pečialindos... o už visus garsiausiai devynbalsės; stebėjo, kaip kruopščiai savo darbus dirba skruzdėlės, kaip nuo žiedelio prie žiedelio skuba kamanės; matė ir pamiške liuoksinčias stirnas... O vakarop vienas per kitą pasakodami savo įspūdžius patraukė namo. Na, o Tutė stebėjo vaikus nuo aukštos pušies šakos ir tarė... Bet negi ji ims ir taip tiesiai viską pasakys – suraitė štai tokį rebusą. Taigi, ką pasakė Tutė?

● ~~●~~ ~~●~~ ~~●~~ ~~●~~ ~~●~~ ~~●~~ ~~●~~ ~~●~~

2 5 4 3 2 6

~~●~~ ● ● ● ~~●~~ ~~●~~ ~~●~~ ~~●~~ ~~●~~ ~~●~~

4

● ~~●~~ ● ● ● ~~●~~

~~●~~ ~~●~~ ~~●~~ ~~●~~ ● ● ● ● ● ●

3 7

2024

2 metų
mėnuo

● ● ● ● ● ~~●~~ ~~●~~

--	--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Įdomybės apie vabalą, ridenantiį Saulę

**Kas čia per pokštai? Argi gali vabalas ridenti Saulę?
Gamtoje, aišku, taip būti negali, bet žmogaus vaizduotė
beribė. Senovės Egipte šventasis skarabėjas dažnai buvo
vaizduojamas ridenantis Saulę. Ir šis vabalas iš tikrųjų
ridena... tik ne Saulę, o MĖŠLO KAMUOLIUKUS!**

**Bet kodėl mėšlą
ridenantis vabalas
buvo ir tebėra žmonių
labai mylimas ir garbi-
namas, laikomas šventu?**

Pasirodo, skarabėjai yra be
galo naudingi vabalai ir tokį
puikų įvaizdį pelnė
ne veltui.

Skarabėjai iš galvijų ir kitų žolėdžių mėšlo lipdo rutuliukus ir ridena juos į žemėje išraustus urvelius. Iš pradžių mėšlo rutuliukai būna vos kelių centimetrų skersmens, o vėliau gali virsti vos ne kumščio didumo kamuoliais. Ir tokius kamuolius vabalai pajėgūs ridenti atbulomis, nulenkę galvas žemyn, nieko nematydami.

Kaip jie žino, kuria kryptimi stumti rutulius? Ogi prieš pradėdami kelionę skarabėjai atlieka mįslingą ritualą – užsiropščia ant rutuliukų ir ima suktis ratu, tarsi šoktų. Tik tai darydami vabalai visai nešoka – sukdami ratu jie nusistato kryptį, kuria reikia stumti kamuoliuką iki urvelio. O kryptį skarabėjai pasirenka orientuodamiesi pagal Saulę. Jeigu nesusvaldo mėšlo kamuoliuko arba kelyje susiduria su dideliu grumstu, augalu ar kita kliūtimi ir nukrypsta nuo savo maršruto, vėl ropščiasi ant rutulio ir ima šokti, kitaip tariant, iš naujo nusistato reikiamą judėjimo kryptį ir vėl stumia rutulį. Kartais vieną rutulį ritina keli skarabėjai. O kartais, jeigu vienas vabalas užsižiopso, kitas jo kamuolį pavagia ir nuridena į šalį.

Kodėl mėšlo rutuliai šiems vabalams tokie svarbūs, kad dėl jų verta net pasivaržyti?

Į mėšlo kamuolius skarabėjų patelės deda kiaušinėlius. Vėliau žemėje užkastuose rutuliuose vystosi iš kiaušinėlių išsiritusios lervutės, kurios minta mėšlu, kol virsta dailiais suaugusiais vabalais. Šie pakyla į padangę ieškoti šviežio mėšlo, ir viskas vėl kartojasi. Ridendami mėšlo kamuolius skarabėjai atlieka labai naudingą darbą – neleidžia žolei išsusti po mėšlo krūvomis, išskaido žolėdžių išmatas, išnešiodami jas po apylinkes patręšia žemę.

Matydami taip uoliai dirbantį ir pagal Saulę besiorientuojantį vabalą senovės egiptiečiai sugretino jį su šia žvaigžde ir jos judėjimu dangaus skliautu, todėl pradėjo garbinti skarabėją ir dažnai vaizduodavo jį ridenantį Saulę.

TUTĖS ŽODYNĖLIS

Ar esi girdėjęs žodį **ichtiologas**? O gal žinai, ką reiškia **herpetofobija**? O gal ma-
tei **barborytė**? Ne, ne mergaitė, o geltonai žydintį augaliuką?
Gamtos pasaulyje, kaip ir kitose mokslo srityse, gausybė nežinomų, negirdėtų,
keistų ar tiesiog neįprastos reikšmės žodžių. Taigi, Tutė kviečia kartu patyrinėti
su gamtos mokslais susijusius terminus, augalų, gyvūnų bei kitų organizmų pa-
vadinimus ir atskleisti dar daugiau gamtos paslapčių.

ICHTIOLOGAS

Ar nustebtum sužinojęs, kad šis žodis susijęs su
žuvų pasauliu? Tikrai! Tai rodo pirmoji šio žodžio
dalis *ichtio*... Ji yra kilusi iš graikiško žodžio *ichthys*
ir reiškia žuvis. O antroji – *logas* – reiškia žmogų,
tiriantį kurią nors mokslo šaką. Taigi, ichtiologu va-
diname žmogų, tiriantį žuvis.

HERPETOFBIJA

Keistas žodis, tiesa? Gal net keliantis baimę? Iš tiesų antroji šio sudurtinio žodžio dalis *fobi-
ja* yra graikiškos kilmės ir reiškia *nepagrįsta įkyri baimė* (gr. *phobos* – baimė). O štai pirmoji
žodžio dalis *herpeto*... yra kilusi iš graikiško žodžio *herpeton* ir reiškia *roplys*. Vadinasi, her-
petofobija – tai liguista, įkyri, nepagrįsta roplių baimė.

Įdomu, kad šios baimės priežasčių reikia ieškoti senų senovėje.

Mūsų protėviai, norėdami išlikti, baiminosi nuodingų gyvačių
įgėlimo. Ilgainiui kai kurie žmonės tiesiog pradėjo bijoti
visų gyvačių, o dar vėliau – ir kitų roplių ar varliagyvių,
kurie juda panašiai kaip gyvatės.

BARBORYTĖ

Tai bastutinių šeimos žolinis augalas. Skaisčiai geltonais
žiedais pražysta gegužės–birželio mėnesiais. Ir kur tik
barborytės nepamatysi – ji auga pasėliuose, laukuose,
šlaituose, pievose, daržuose, pakrantėse, pagrioviuose.
Daržininkai ją vadina įkyria piktžole. Užtat nektarą mėgs-
tantys vabzdžiai barboryte labai džiaugiasi, nes ji – labai
medingas augalas.

DRUGYS AR VABALAS?

TUTĖS
užduotėlė 5

Jei pažįsti drugius ir vabalus, šią užduotėlę lengvai įveiksi. Matai 13 pavadinimų ir abipus jų raideles ant vabalo arba drugio paveikslėlių. Perskaityk pavadinimus ir pasirink, kuris yra drugys, o kuris – vabalas. Iš pasirinktų atsakymų raidelių leisdamasis žemyn perskaitysi du žodžius – pirmiausia drugio, paskui vabalo paveikslėliuose – ir baigsi sakinį apačioje. Jeigu teisingai pasirinksi, sužinosi kai ką apie drugius ir vabalus.

MELSVYS

KRYPŪNĖLIS

DUSIA

DILGĖLINUKAS

CITRINUKAS

ELNIARAGIS

ŠAŠKYTĖ

GRAMBUOLYS

SPUNGĖ

MACHAONAS

AUKSINUKAS

SPRAGŠIS

STRAUBLIUKAS

DRUGIAI

--	--	--	--	--	--	--

VISI, O ŠTAI KAI KURIE
VABALAI TIK

--	--	--	--	--	--

Laumės IR RAUDONOJI KNYGA.

1 dalis

**Susirinko kartą miško
proskynoje, prie upelio,
būrelis laumių: Vištakojė,
Žaliaplaukė, Plačiaakė,
Žąsiakaklė ir dar kelios ki-
tos. Nei jos audeklų pievoje
klojo, nei kultuvėlėmis ant
liepto tarškino – šiais laikais
jau net laumės to nebedaro.
Susibėgo pasišnekėti ir tiek.**

– Ar žinote, – užklausė Žąsiakaklė. – Ar žinote ką nors apie Raudonąją knygą?

– Na jau! – supeikė Vištakojė. – Kaip gali nežinoti. Amžiais iš savo Laumių raisto neišlendi, tai ir negirdi, kas pasauly dedasi.

– Taip, – linktelėjo Žaliaplaukė, pati jauniausia. – Regis, žmonės į ją surašo nykstančias augalų ir gyvūnų rūšis. Štai mūsų klumpeles, – laumė švelniai paglostė šalia augančios plačialapės klumpaitės žiedą, – irgi įrašė.

– O kam? – nustebo kelios laumės.

– Na jau! – vėl prabilo Vištakojė. – Jie juk saugo. Saugo tas rūšis, kurios ten įrašytos. Skinti draudžia, medžioti. Taigi...

– O aš galvojau, kad tai Žvorūnė su savo girinukais visas rūšis saugo, ne tik nykstančias, – nustebo Plačiaakė. – Kam dar žmonėms tą patį daryti?

– Ką ten Žvorūnė, – numojo Žąsiakaklė. – Ji Laumių raiste sėdi, kaip ir aš. Ir jau gal pusšimtis metų, kaip neišlenda. Žmonės miškus iškirto, pievas suarė, pelkes nusausino. Maži lopinėliai mums beliko. Tai ir tūno išsigandusi.

– O jeigu... – susimąstė Vištakojė. – Ir mes įrašytos į tą Raudonąją knygą? Gal be reikalo saugomės. Juk mes irgi nykstame. Gal žmonės patys nori mus išsaugoti? Ir nusprendė laumės patikrinti. Pasiuntė Vištakoję.

Taip laumė atsidūrė prie kelio, degalinėje. – Kuo galėčiau padėti? – paklausė paslaugus degalinės Operatorius ir nužvelgė Vištakojės pėdas. Karštą vasaros dieną ji buvo apsiavusi dideliais, aukštais auliniiais batais. Na, suprantama, kaipgi kitaip vištos kojas paslėpsi.

- Man reikia Raudonosios knygos.
- Ko? – nustebo Operatorius. – Neprekiuojame jokių spalvų knygomis.
- O kur man rasti tą, Raudonąją?
- Gal knygyne? – gūžtelėjo Operatorius. Patraukė Vištakoję į knygyną.
- Ar turite Raudonąją knygą?
- Tikrai ne. Jau seniai neturėjome. Gal... pabandykite nueiti į Zoologijos muziejų. Čia netoli.

Ką laumei daryti. Nuėjo į Zoologijos muziejų.

Laukite tęsinio

*Pasakaitę užrašė
Aušra Tamošiūnienė*

Kas miške žydi GELTONAI?

Pameni, kas augalų žiedus nuspalvina geltonai? Teisingai, karotenoidai – geltoni pigmentai, kitaip tariant, augalų ląstelių dažai.

Karotenoidų randama daugybėje augalų. Tai jie nudažo morką oranžine spalva, pomidorą – raudonai, moliūgą nuspalvina geltonai ar ryškiai oranžiškai. Na, o rudenį nugelsvina medžių, krūmų ir kitų augalų lapus.

Bet ruduo dar negreit, tad pasidairykime, kas miškuose žydi geltonai.

Balandžio–gegužės mėnesiais geltonus žiedelius praveria **pavasarinis švitriešis** (*Ficaria verna*). Tai kuklus vėdryninių šeimos augalėlis, apsigaubęs sultingais sodriai žaliais lapais. Užtat jo žiedeliai panašūs į geltonas žvaigždutes, nuo dangaus skliauto sutūpusias ant miško paklotės.

Žiedeliai 2–3 centimetrų skersmens, su 8–12 pailgų žiedlapių.

Pavasarinų švitriešių namai – lapuočių miškai ir krūmynai, pamiškės ir pievos, griovių ir upelių krantai, medžiais apaugę šlaitai. Retkarčiais jų gali aptikti ir parkuose. Auga drėgnoje, derlingoje, purioje žemėje.

Įdomu: pavasariniai švitriešiai – efemeroidai. Ką tai reiškia? Ogi tą, kad didžiumą laiko jie tūno pasislėpę tamsiuose, šlapiuose požemiuose. Kitaip tariant, po žeme. Nužydėję ir subrandinę vaisiukus švitriešiai sunyksta. Slepia po žeme savo šaknis ir laukia kito pavasario, kad galėtų vėl miško paklotę nusėti geltonomis žvaigždelėmis.

O štai kitas miškų gyventojas **geltonžiedis šalmutis** (*Lamiastrum galeobdolon*) iš pirmo žvilgsnio primena skaudžiai kandančią dilgėlę, bet gal tik tol, kol neišskleidžia savo žiedų. Geltonžiedis šalmutis – notrelinių šeimos augalas.

Auga mišriuose ir lapuočių miškuose, krūmynuose, krūmais apaugusiuose šlaituose.

Stiebiasi iki 15–45 centimetrų aukščio. Pražysta vasaros pradžioje – gegužės–birželio mėnesiais. Jo žiedeliai bekočiai, susitelkę viršutinių lapų pažastyse.

Įdomu: šalmučio vainikėlis didelis, ryškiai geltonas, dvilūpis. Viršutinė lūpa stipriai išgaubta ir primena šalmą – nuo to kilęs ir augalo pavadinimas.

Didžiausiais iš šios trijulės žiedais puikuoja ši švitriešių giminaitė **pelkinė puriena** (*Caltha palustris*), taip pat priklausanti vėdrynių šeimai. Jos žiedai stambūs, 2–4 centimetrų skersmens, su 5–10 plačių žiedlapių, ryškiai geltoni.

Kur dažniausiai gali šių augalų aptikti, išduoda jų pavadinimo pirmasis žodis. Taigi, pelkinėms purienoms patinka šlapynės – jos auga šlapiose pievose ir miškuose, pelkėse, grioviuose, upių, ežerų pakrantėse, įsibridusios į vandenį.

Pelkinės purienos žydi balandžio–gegužės mėnesiais. Į saulę stiebiasi iki 12–40 centimetrų.

Įdomu: pelkinės purienos taip skuba žydėti, kad kai kurie jų žiedai aukso geltonumu suspindi po vandeniu, net nespėję išnerti į paviršių. Įdomu, dar ir tai, kad jie neturi nektaro ir nevaišina vabzdžių.

Ar matei... **CIGARSUKI?**

**Cigarsukį? Ir kas gi čia per padaras?
Ir kodėl jis suka cigarus?**

Cigarsukiai – juodi, raudoni, auksiški, purpuriniai, žali, mėlyni, metalo blizgesio vabalai, kartais apaugę retais plaukeliais. Jų gali aptikti ant medžių ir krūmų lapų.

Atidžiai stebėdamas lapus gali pamatyti ne tik šiuos vabaliukus, bet ir jų susuktus cigarus. Nors iš tikrųjų tai visai ne cigarai, o į cigarus panašūs susukti lapai.

Kodėl šie vabalai taip suka lapus? Gal neturi ką veikti?

Lapų sukimas cigarsukiams – **labai svarbus darbas.** Iš vieno ar keleto lapų vabalai susuka tūtelę, primenančią cigarą. Dėl to jie ir pavadinti cigarsukiais. Į tokias tūteles cigarsukiai deda kiaušinėlius.

1 Tutės sapnas
Kas miške negyvena? Arklys

2 Ką sako Tutės bičiuliai?
Kelionę geriausia
matuoti draugais,
o ne kilometrais.

3 Kas?
Kolibris minta augalų
žiedų nektaru.

4 Jūrų arkliuko labirintas
Iki keturiasdešimt penkių
centimetrų

5 Vabzdžių rebusas
Laumžirgiai

6 Gamta – nuostabi
Kūrėja

Bet tai dar ne viskas.
Vabalai pakanda
lapkotį arba vidurinę
lapo gyslą ir jų „cigarai“
netrukus sudžiūsta,
nukrinta žemėn,
o jų viduje vystosi
cigarsukių lervos.

Beje, „cigarus“ iš lapų suka
tik cigarsukių patelės.

Kur gali pamatyti cigarsukių? Ant beržų,
drebulių, ąžuolų, liepų, lazdynų lapų. Jų
gali aptikti ir sode ant obelių ar kriaušių.

Taigi, jei kada pastebėsi į tūtelę
susuktą lapą, žinok, kad tai gali
būti cigarsukių darbas.

Atsakymus galite siųsti ir
el. paštu zurnalai@lutute.lt

Vardas, pavardė

Adresas

1

2

3

4

5

6

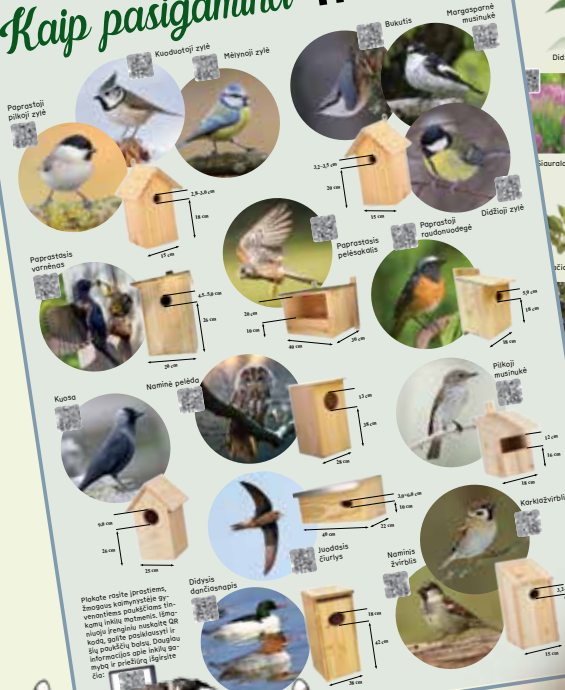
Mokomieji interaktyvūs PLAKATAI

Su paukščių
balsų įrašais ir
patarimais, kaip

**Su paukščių
balsų įrašais ir
patarimais, kaip
gaminti inkilą
ir kokias ligas
gydyti padeda
vaistažolės!**

Lietuvos vaistingieji augalai

Kaip pasigaminti **INKILA**

Lu tutè

2024 m. Nr. 5 (230)

Leidėjas – VšĮ „Lututės“ leidykla
Redaktorė Inesa Oranskytė
Numerį rengė Romualdas Barauskas,
Aušra Tamošiūnienė, VšĮ „Saulašarė“
Dizainerė Kristina Saveljeva
Viršelyje – didysis apuokas
Iliustracijos ir vaizdo įrašai: „Lututės“
leidyklos, Shutterstock, Freepik,
Pngtree, Pixabay, Rawpixel,
Dreamstime fotobankų
Mūsų adresas: 9-ojo Forto g. 32,
48196 Kaunas
Tel. +370 22 30 72, mob. +370 655 49 951
Tiražas – 2 500 egz.
El. paštas zurnalai@lutute.lt
Internetinio svetainės www.lutute.lt

Plakatų ieškok
www.knygutes.lt

TUTĚS
užduotėlė

1.

6. **V**

A ŽALTYS

2.

A BALINIS U VĚŽLYS

7. A

**I TRAPUSIS
A GLUODENAS**

Ė GELTONSKRUOSTIS S ŽALTYS

5.

A PAPRASTOJI SANGIS

REGYVAVEDIS A DRIEŽAS

4. **G**

[illegible]

Lututė - **iŠMANUSIS** žurnaliukas vaikams apie gamtą!

Jei **Lututė**
tu skaitysi, mano
draugus pažinsi ir jų
balsus atskirsi!

Prenumeruok
Lututė 2024 metais
ir tyrinėk gamtą
iŠMANIAI!

Kiekviena
numeryje rasi
filmukų
apie įvairius
gyvūnus!

Prenumeruoti gali
www.knygutes.lt
ir visuose
Lietuvos pašto
skyriuose.

iŠMANIUOJU

įrenginiu nuskaityk
QR kodą

ir atskleisk
gamtos paslaptis!